

9 ТАҚЫРЫП. ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН ТАЛДАУ

1. Өнімнің өзіндік құның талдау міндеттері мен маңызы
2. Өнімнің өзіндік құнының құрылымы мен құрамы
3. Өнім өндіру мен өткізуге кеткен шығындарды талдау. Өзіндік құнды калькуляция баптары бойынша талдау. Жеке өнім түрлері бойынша өзіндік құнды талдау

1. Өнімнің өзіндік құнының талдау міндеттері мен маңызы

Өнімнің, тауардың және қызметтің өзіндік құны деп өнімді дайындау немесе жұмысты орындау барысында тікелей пайдаланылатын негізгі қорлардың бүкіл ресурстарының, табиғи және өнеркәсіптік шикізаттың, материалдардың, жанар-май мен энергияның еңбектің шығындарының ақшалай формадағы көріністерін айтады.

Өзіндік құнды талдау міндеттері:

1. Шығын қозғалысын талдау және өзіндік құн мен өндіріс шығындары бойынша жоспардың негізделуін бағалау.
2. Өзіндік құн бойынша жоспардың орындалуының динамикасы мен дәрежесін анықтау.
3. Өзіндік құн динамикасының көрсеткіштеріне әсер еткен факторлардың анықтау, шынайы шығында жоспарланғаннан ауытқуының шамасы мен себептері.
4. Өнімнің жеке түрлерінің өзіндік құнын талдау.
5. Өнімнің өзіндік құнын әрі қарай төмендету резервтерін анықтау.

Талдаудың ақпарат көздері:

- «Кәсіпорынның (ұйымның) өнім (жұмыстар, қызметтер) өндірісі және сатып өткізілуіне кеткен шығындары жөніндегі есеп беру»,
- өнімнің өзіндік құнының жоспарлық және есептік калькуляциялары,
- негізгі және қосалқы өндірістер бойынша шығындарды синтетикалық және аналитикалық есепке алу деректері және т.б.

2. Өнімнің өзіндік құнының құрылымы мен құрамы

Кәсіпорындардағы өзіндік құнды жоспарлау және есепке алу шығындар элементтері және шығындардың калькуляциялық баптары бойынша жүргізіледі

Шығындар элементтері:

- материалдық шығындар (шикізат пен материалдар, сатып алынатын жиынтықтаушы бұйымдары және жартылай фабрикаттар, отын, электр энергиясы, жылу энергиясы және т.с.с.)
- еңбекке ақы төлеу шығындары
- әлеуметтік қажеттіліктерге төлемдер
- негізгі қорлардың амортизациясы және басқа да шығындар (материалды емес активтердің тозуы, жалгерлік төлем, міндетті сақтандыру төлемдері, банк несиелері бойынша пайыздар, өнімнің өзіндік құнына кіргізілетін салықтар, бюджеттен тыс қорларға төлемдер және т.б.).

Тікелей шығындар өнімнің белгілі бір түрлерін өндірумен байланысты (шикізат, материалдар, өндірістік жұмысшылардың жалақысы және т.б.). Олар калькуляцияның қандай-да бір объектіне тікелей жатады.

Жанама шығындар өнімнің бірнеше түрлерін өндірумен байланысты және калькуляция объектеріне сәйкес базаға (жұмысшылардың негізгі және қосымша жалақысына немесе бүкіл тікелей шығындарға, өндірістік алаңға және т.с.с.) пропорционалды түрде үлестірілу арқылы жатқызылады.

Жанама шығындардың мысалы ретінде жалпы өндірістік және жалпы шаруашылық шығындарды, негізгі қорларды күту шығындарын және т.б. келтіруге болады.

Қысқа мерзім кезеңінде өндірістің жалпы, тұрақты және айнымалы шығындары анықталады.

Жалпы шығындар (ТС) – бұл өндіріске кеткен барлық шығындар және тұрақты, айнымалы шығындардан тұрады.

$$ТС = FC + VC$$

Тұрақты шығындар (FC) - өнім шығару көлемінің өзгеруіне байланысты өзгермейтін шығындар. Бұларға салықтар, жалға беру, төлемдер, сақтандыру, амортизация және т.б.

Айнымалы шығындар (VC) – бұлар өнім көлемі өзгерсе бірге өзгертін шығындар. Олар шикізатқа, жалақыға, энергияға, транспортқа, материалдарға кеткен шығындар.

Шығындардың өндіріс үдерісімен байланысы тұрғысынан өнімнің *цехтық, өндірістік және толық* құны түрлеріне бөлінеді.

Цехтық - цехтарда өнім өндірумен байланысты шығындардың өзіндік құны қамтылады.

Өндірістік - цехтық өзіндік құн жалпы өнеркәсіпті басқарумен, ұйымдастырумен және оған қызмет көрсетумен байланысты шығындар

Толық - өндірістік өзіндік құнды және өнімді өткізумен байланысты өндірістен тыс шығындар және өнімді өндіруге қатысы жоқ басқа да шығындарды

3. Өнім өндіру мен өткізуге кеткен шығындарды талдау. Өзіндік құнды калькуляция баптары бойынша талдау. Жеке өнім түрлері бойынша өзіндік құнды талдау

Өнімнің өзіндік құнының маңызды жалпылама көрсеткіші – тауарлық өнімнің 1 теңгесіне шаққандағы шығындары=

өнімді өндіруге және сатып өткізуге кеткен шығындардың жалпы сомасы

өндірілген тауарлық өнімнің құнына

Сауда кәсіпорындарының шығыстарына талдау жасау келесідей жалғастықта жүргізіледі:

1. Шығыстар сомасы бойынша абсолюттік ауытқулар анықталады

$$\Delta I = \sum I_1 - \sum I_0$$

мұнда I_1, I_0 – болжам бойынша және ағымдағы шығыстар сомасы.

2. Шығыстар деңгейін есептеп шығару:

$$y = \frac{\sum I}{\sum pq} - 100\%$$

мұнда Y -шығыстар деңгейі, I -шығыстар сомасы, pq - өткізуден түскен түсім.

3. Шығыстар деңгейінің өзгеру мөлшері анықталады

$$\Delta Y = Y_1 - Y_0,$$

мұнда Y_1 ағымдағы және Y_0 болжамды шығыстар деңгейі.

4. Шығыстар деңгейінің өзгеру қарқыны:

$$T_{\text{өзг}} = \frac{\Delta y}{y_0} - 100\%$$

5. Шығыстарды динамикада зерттеу.

6. Шығыстардың салыстырмалы ауытқуы анықталады

1 вариант

$$Ca = \frac{\Delta_y * \sum p_1 q_1}{100\%}$$

мұнда $\sum p_1 q_1$ - өткізуден түскен ағымдағы түсімдер.

2 вариант

Бастапқы бетте келесідей формула бойынша түзетулер енгізілген шығыстар анықталады:

$$\sum I_{\text{түзет}} = \frac{y_0 * \sum p_1 q_1}{100\%};$$

содан соң

$$Ca = \sum I_1 - \sum I_{\text{түзет}}$$

Шығыстардың жалпы сомасының басым көпшілік үлесі еңбек ақы төлеуге жұмсалатын шығыстарға келеді.

Еңбек ақы шығыстары екі вариант арқылы анықталады:

1. Шығыстар = жұмыскерлер саны * орташа еңбек ақы

$$T * OEА$$

2. Шығыстар = -----

$$\Theta$$

T- өткізуден түскен түсім

OEА- орташа еңбек ақы

Θ- өнімділік

Қалыпты сауда қызметін қамтамасыз ету үшін бөлшек сауда кәсіпорны қысқа мерзімдік банк несиесін пайдаланады. Баптар бойынша шығыстар сомасы төмендегі формула бойынша анықталады:

$$C = \frac{B * Y * K * D}{100 * 100}$$

мұнда B – өткізуден түскен бір күндік түсім;

Y – банктің тауарларды төлеуге үлестік қатысуы;

K – тауарлардың айналым бір күндегі жасауы;

D – банк несиесінің деңгейі.